

Rab-hierarchia

Erőszak és informális státusz a visszaeső elítélteknél

A büntetés-végrehajtási intézet az úgynevezett totális intézmények közé tartozik (Goffmann, 1961), amely – büntetés-végrehajtási célok érdekében létrehozott – formális szociális struktúrával rendelkezik. A formális struktúra egyrészt a felügyelet hierarchikusan felépített szervezetéből, másrészt – az ennek alárendelt – elítélt közösségvezetők (írnok, brigádvezető) és a tisztség nélküli elítéltek tömegéből tevődik össze. Létezik azonban a hivatalostól eltérő kapcsolatrendszer is, amely az elítéltek *informális struktúrája* vagy a *bentlakók társadalmá* néven közismert. Az informális csoportok működéséhez közös cél szükséges, ezenkívül közös értékek és normák hatnak, miközben végbermegy a státusz- és szerepdifferenciálódás.

Az informális struktúra céljai, érték- és normarendszerei jelentősen eltérnek a formális szervezet céljaitól és értékeitől (Harbordt, 1967), azonban – ha más motiváció alapján is –, mégis segítséget nyújtanak az intézmény normális működéséhez (Grosser, 1960, Cressey, 1960).

A formális irányítás kisebb kompromisszumai és az informális szervezet rendfenntartó törekvése okozza a rendszer stabilitását, amelyet a „status quo” elvének nevezünk (Cloward, 1960, Kosewsky, 1975).

Az informális struktúrák működésének kétféle elméleti megközelítése ismeretes: a *deprivációs modell* és a *behozatali modell*. A deprivációs modell (Sykes, 1958, Goffmann, 1961. C. Tittle és D. Tittle, 1964, Steet et al., 1966) lényege, hogy az informális struktúra egy adaptív válasz a börtönélet deprivációira és azoknak egyéb következményeire. A behozatali modell teoretikusai (Schrag, 1961, Irwin és Cressey, 1964, Thomas és Forster, 1972, Thomas és Zingraff, 1976) viszont azt állítják, hogy ebben a kérdésben a leglényegesebb szerepe a bebörtönzés előtti tapasztalatoknak és a szocializációnak van, ezenkívül a fogolynak a szabad társadalom tagjaival való kapcsolata és a szabadulás utáni életéről alkotott elképzelése a fontos. Tehát, míg a deprivációs modell képviselői az informális strukturálódást a börtönéletből eredőnek, addig a másik táboréi az informális érték- és normarendszert, amelyet az elítéltek kintről hoztak be magukkal, késznek és adottnak tekintik.

A harmadik típusú kutatások a két elmélet integrációjával operáltak (Wheeler 1969, Bowker 1977, McEwen 1978).

A kezdeti kutatások (Sykes, Grosser, Schreg) a *szigorú rezsimű* ún. őrzésre orientált börtönökben erős és oppozíciós informális struktúrákat mutattak ki. Később bebizonyosodott, hogy ez a *kezelés-orientált* börtönökben, ahol az elítéltek attitűdje a börtönrel, a kezeléssel és a személyzettel szemben egyáltalán nem ellenséges, nem helytálló (Grusky, 1959, Berk, 1966, Feld, 1977).

E dolgozatban a börtön informális struktúrájának szociális státuszrendszerét vizsgáljuk (az informális szerepekkel itt nem foglalkozunk). Az informális struktúra hierarchikusan épül fel,

vannak alacsony és magas státuszok, sőt Clemmer (1940) rétegeket és osztályokat is feltételezett. A hierarchia magasabb státuszai az egyének számára nagyobb szabadságot, a javakból és privilégiumokból nagyobb részesedést, valamint saját maguk és társaik sorsának alakításában nagyobb kompetenciát biztosítanak.

Kérdésfeltevésünk az volt, hogy adott struktúrában a személy státuszát milyen tényezők határozzák meg. Az erre a kérdésre vonatkozó kutatások az erőszak sikeres – vagy sikertelen – használatának kiemelkedő szerepét hangsúlyozták ki (Polsky, 1962, Studt, Messinger, Wilson, 1968, Kosewsky, 1975, Feld, 1977, Toch, 1977, Boros, 1979). Feltételezésünk az volt, hogy az erőszak használata nem önmagában határozza meg egy személy pozícióját, hanem más, egyéb személyiség-tényezőkkel együtt. Vizsgálatunkban 7 tényező státuszképző szerepét vizsgáltuk meg. Közlebről az erőszak, az intelligencia, a börtöntapasztalat, az informális értékekkel és normákkal való azonosulás mértéke, a szociális ügyesség és a kapcsolatok, a személy kulturáltsága, végül az etnikai sajátosságok szerepét. Hipotézisünk kibővült azzal, hogy az erőszak státuszképző funkciója függ a börtönrendszer orientációjától, vagyis nyílt rendszerű, nevelés-orientált börtönökben az erőszak kisebb jelentőségű, míg az őrzésorientált börtönökben az erőszak sikeres alkalmazása magas státuszt biztosít.

A vizsgálat módszere

A vizsgálatot 1990-ben három büntetés-végrehajtási intézetben végeztük, amelyek közül egy őrzésorientáltak (A), egy nevelés-orientáltak (B) volt minősíthető, egy pedig átmenetet képezett a kettő között (C). Az intézetek besorolását három kritérium alapján végeztük el: az intézet zártsága, illetve nyitottsága, az intézeten belüli és kívüli mozgási lehetőségek, és az elítéltekkel való nevelői és pszichológiai foglalkozások aránya. Mindhárom bv. intézetben 30 személyt vizsgáltunk meg, akik közül 15 erőszakos, 15 pedig nem erőszakos visszaeső bűnelkövető volt.

Az intelligencia mérésére a Raven-próbát alkalmaztuk, a börtöntapasztalatot az eddig leltöltött összes börtönbüntetés idejével fejeztük ki. A szubkulturális normákkal való azonosulás mérésére kérdőívet készítettünk, amelyben a börtönélet 16 kritikus helyzetére kérdeztünk rá, a válaszlehetőségek 5 fokúak voltak, ezek közül egy a szubkulturális normának megfelelő volt, egy semleges, egy pedig a formális szabályok által elvárt viselkedést tükrözte. A kapott válaszokat ennek megfelelően pontoztuk, amelyeket összeadva számszerűleg kifejezhetővé vált az adott személy informális normákkal való azonosulási mértéke.

A szociális státuszba sorolást úgy oldottuk meg, hogy 9 fokú pontozóskálán 5 személlyel pontoztattuk a vizsgálati személyt tekintély, megbecsültség, tisztelet és népszerűség szempontjából. Pontozott önmaga, a nevelőtiszt, a munkáltató és két elítélttársa. A pontszámokból átlagolással 1 pontértéket képeztünk. Ugyanez az öt személy rangsorolta az illetőt a zárkötőzörségben, a munkabrigádban és a börtönön belüli baráti körében elfoglalt helye szerint. Ezekből osztályba sorolás után szintén 1 átlag pontértéket képeztünk. A szociális státusz mérésére mindkét mutatót felhasználtuk annak ellenére, hogy a különbség köztük minimális volt.

A vizsgált személy agresszivitásának mértékét az előbbiekhöz hasonlóan a már felsorolt 5 személy becsülte fel, kilencfokú skálán. (A vizsgált 7 tényezőtől fennmaradó utolsó három eredményeit itt nem ismertetjük.)

Eredmények

A szociális státuszra kapott pontszámok alapján mindhárom börtönben 2 csoportot képeztünk: a magasabb és alacsonyabb státuszúak csoportját. Börtönönként bemutatjuk a két csoport átlagait és szórásait a 4 vizsgált tényező szempontjából:

A (őrzésorientált)								
	erőszak		intelligencia		börtöntapasztalat		informális normakövetés	
	átlag	szórás	átlag	szórás	átlag	szórás	átlag	szórás
alacsony státusz	3,71	1,04	33,93	11,50	56,07	43,12	42,06	10,60
magas státusz	4,69	1,21	40,06	7,55	63,69	32,86	48,07	6,21
u-próba*	$\frac{-2,38}{p < 0,05}$		$-1,47$ $p > 0,05$		$-0,54$ $p > 0,05$		$-1,92$ $p > 0,05$	

- * Az u-próba eredménye +2 és -2 között nem szignifikáns.

B (nevelés-orientált)								
	erőszak		intelligencia		börtöntapasztalat		informális normakövetés	
	átlag	szórás	átlag	szórás	átlag	szórás	átlag	szórás
alacsony státusz	4,22	0,95	40,38	15,73	25,85	19,39	44,15	9,11
magas státusz	3,15	1,41	38,41	7,13	22,88	11,12	38,53	8,57
u-próba	$\frac{2,47}{p < 0,05}$		$0,41$ $p > 0,05$		$0,49$ $p > 0,05$		$1,71$ $p > 0,05$	

BÖRTÖNVILÁG

C (vegyes orientációjú)								
	erőszak		intelligencia		börtöntapasztalat		informális normakövetés	
	átlag	szórás	átlag	szórás	átlag	szórás	átlag	szórás
alacsony státusz	4,04	1,38	26,71	10,50	26,79	16,40	36,00	7,18
magas státusz	4,54	1,81	35,69	8,52	41,25	18,98	41,55	11,52
u-próba	-0,82 p > 0,05		<u>-2,58</u> p < 0,05		<u>-2,23</u> p < 0,05		-1,56 p > 0,05	

Az eredmények hipotézisünket túlnyomórészt igazolták: az őrzésorientált börtönben az erőszak szintje szignifikánsan nagyobb volt a magas státuszúaknál, mint az alacsony státuszúaknál; a nevelés-orientált börtönben az ellenkezőjét kaptuk, az erőszakosabb elítéltek alacsonyabb státuszba kényszerültek; a vegyes orientációjú börtönben nem volt szignifikáns különbség az erőszak szempontjából, azonban a tendencia az őrzésre koncentráló börtönhöz volt hasonló.

Az intelligencia és a börtöntapasztalat hasonló tendenciát mutatott az A és C börtönben azzal a különbséggel, hogy a vegyes orientációjú börtönben mindkettő szignifikánsan magasabb volt a magasabb státuszú elítéltek esetében. A börtöntapasztalat azért lényegesebb a C börtönben, mert itt alacsony és magas börtöntapasztalatú személyek kerültek össze (ezt az átlagok is mutatják) és ilyen esetben kulcs tényezővé válik a börtöntapasztalat. Az A börtönben mindkét csoport magas börtöntapasztalattal rendelkezik, itt más tényezők bizonyultak döntőnek.

Ugyanez a két tényező az előbbivel ellentétes eredményt mutatta a nevelés-orientált börtönben. Azt mondhatjuk, hogy itt az alacsony agresszivitású, nem túlságosan intelligens, csekély börtöntapasztalatú, a formális szabályoknak megfelelő viselkedésű személyek kerülnek magasabb státuszba.

Az informális normakövetés sehol sem hozott szignifikáns különbséget annak ellérére, hogy mindenütt a várt tendenciát mutatta.

Kutatási eredményként összefoglalva megállapítható tehát, hogy az erőszak lényeges eleme a börtönéletnek, rendező elvként szerepel, amely a strukturálódást segíti elő. Az erőszak mellett persze egyéb személyiségen belüli tényezők is lényegesek, mint például az intelligencia és a börtöntapasztalat. A börtönrendszer orientációjától függ az erőszak alacsony vagy magas státuszképző funkciója. Megállapításaink összhangban állnak a börtönvilág tapasztalati tényeivel.

Dr. Boros János

Felhasznált irodalom

- Berk, B.:** Amer. J. of Sociology 71, 522–534, 1966.
- Boros, J.:** Agresszivitás a börtönben. IM-kiadvány, 1979.
- Bowker L.H.:** Prisoner Subcultures Lexington Mass 1977.
- Clemmer, D.:** The Prison Community, Boston, 1940.
- Cloward, R.:** Social Control in the Prison. In: Theoretical Studies in Social Organisation of the Prison. New York 1960.
- Cressey, D.:** Limitations on Organisation of Treatment in the Modern Prison. In: Theoretical Studies... 1960.
- Feld, B.:** Neutralizing Inmate Violence. Cambridge, 1977.
- Goffmann, E.:** On the Characteristics of Total Institutions: The Inmate World. In: The Prison. New York, 1961.
- Grosser, G.:** External Setting and Internal Relations of of the Prison. In: Theoretical Studies... New York; 1960.
- Grusky, O.:** Amer. J. of Sociology 65, 59–67, 1959.
- Harbordt, S.:** Subkultur des Kerkers, Stuttgart, 1967.
- Irwin–Cressey:** Thieves, convicts and the Inmate Culture. In: The Other Side. New York, 1964.
- Kosewsky M.:** Analyse psycho-sociale de la situation carcerale.... Varsó, 1975.
- McEwen C.A.:** Designing Correctional Organization. Cambridge, 1978.
- Polsky, H.:** Cottage six. New York, 1962.
- Shrag, C.:** Some Foundation for a Theory of Corrections. In: The Prison. New York, 1961.
- Street et al.:** Organization for Treatment. New York, 1966.
- Studt et al.:** C–Unit: Search for Community in Prison. New York, 1968.
- Sykes, G.:** Society of Captives. Princeton, 1958.
- Thomas–Foster:** Prisonisation in the Inmate Contra–Culture. Social Problems 19,247–267. 1972.
- Thomas–Zingraff:** Pacific Sociological Review 19, 98–116. 1976.
- Tittle–Tittle:** Social Forces 43, 216–221. 1964.
- Toch, H.:** Police, Prisons, and the Problem of Violence, Rockville, Maryland 1977.
- Wheeber S.:** Socialization in Correctional Institutions In: Handbook of Socialization ed: Goslin Chicago 1969.